

Institutionella drag bestämmer inflationen

Svensk inflation beror aldrig bara på faktorer *utanför* Sverige utan också på sådana *inom* landet. De inländska faktorerna samverkar i ofta ganska komplicerade mekanismer. Den väsentliga uppgiften är att klarlägga dessa. Om man vill utpeka den ena eller den andra faktorn som "orsak" till inflationen, kommer man gärna fram till vad som visserligen är sant men inte intressant. Tex till att en ökad penningmängd är "orsaken.". Det blir då ingen förklaring till det som är det intressanta, nämligen varför och hur penningmängden ökat. Viktigt att notera är vidare, att inflationsmekanismerna inte består av ett antal av varandra i stort sett oberoende forlopp, utan i stället av flera, med varandra ofta nära sammanhängande sådana. Därför är det inte heller ändamålsenligt att försöka kvantifiera olika faktorerets betydelse. Det leder alltför lätt till en problemformulering av följande slag: Var förklaringen till att en person slog huvudet i en dörrpost till så och så stor del att dörrposten satt för lågt, till en annan del att golvet låg för högt och till ytterligare en del att personen i fråga var för lång?

En svensk inflation kan *utlösas* av utländska impulser och fortloppande hållas igång av sådana. Hur godtyckligt det ändå är att i så fall utpeka tex en importprisstegring eller en utebliven appreciering som "orsak" till inflationen i Sverige, eller till en så eller så stor del av denna, framgår av följande: Antag, att det blivit inflation i Sverige när reaktionen på höjda importpriser blivit ett

visst slag av ekonomisk politik, inklusive oförändrad växelkurs, samt ett visst beteende av arbetsmarknadens parter. Antag som ett alternativ, att en sådan inflation skulle ha kunnat undvikas genom annan ekonomisk politik, bl a genom appreciering samt annat beteende av arbetsmarknadsparterna. Skall man då säga, att "orsaken" till vår inflation var, att importpriserna höjdes? Eller hävda, att den i stället var, att vi inte förde den annorlunda politiken? Eller att arbetsmarknadsparterna inte betedde sig på ett annat sätt?

Att utpeka den ena eller den andra faktorn som inflationsorsak kan också bädda för en tro, att det är särskilt ändamålsenligt att angripa just denna faktor med ekonomisk-politiska medel. Den tron kan vara löst grundad. Det är nämligen viktigt att skilja mellan å ena sidan *analys av mekanismerna* i ett inflationsförlopp och å andra sidan frågan om *vilka faktorer* man bör försöka påverka, om man vill bekämpa detta forlopp. Närmare bestämt vilka medel som i så fall är mest ändamålsenliga. En "kausalanalys" av ett samspel av faktorer är en sak, en ekonomisk-politisk "kalkylmodell" en helt annan sak.

Effekterna av budgetunderskottet

Budgetens totala omfattning betyder numera mer än skillnaden mellan utgifter och inkomster. Det är fullt möjligt, att ett stort budgetunderskott vid en i förhållande till nationalinkomsten ganska liten budget verkar mindre expansivt och eventuellt mindre inflationistiskt än en balanserad budget, som är stor i förhållande till nationalinkomsten. Huvudskälet är, att utgifterna skapar efterfrågan fullt ut, medan skatteinkomsterna inte helt klarar uppgiften att begränsa efterfrågan till vad som vid de givna utgifterna är forenligt med samhällsekonomisk balans. För det första påverkas lönebildningen i hög grad av beräkningar

Professor ERIK DAHMÉN vid Handelshögskolan i Stockholm har i sin forskning länge betonat den betydelse som de institutionella förhållandena i bland-ekonomin har för tex inflationen.

rörande inkomsterna efter direkta likaväl som indirekta skatter. Samtidigt som skatter dödar köpkraft, utlöser de därför lönekrav, som skapar ny köpkraft och därtill höjer kostnadsnivån. Vid långtgående politiska ambitioner kommer alltså ett visst mått av inflation att jämsides med skatterna fylla uppgiften att begränsa den privata köpkraften så att utrymme bereds för den offentliga sektorns anspråk på resurser. För det andra leder en mycket stor budget med sina höga skatter till skatteflykt och skattefusk och en därmed sammanhängande svart marknad. Detta betyder samhällsekonomiska effektivitetsförluster. De höga skatterna får produktionshämmande verkningar också genom att minska arbetsutbudet på områden där en svart marknad inte gärna kan uppkomma. Båda sakerna får inflationistiska verkningar.

Stora underskott i en stor budget tränger på olika vägar undan näringslivets investeringar, så att dessa lätt blir för små för att upprätthålla balans i samhällsekonomin. Om underskotten får skapa riklig penningmängd, försvårar de vidare räntepolitiken och underlättar en inflationistisk penninginkomstbildning. Men budgetunderskotten som sådana likaväl som en ökad penningmängd är ändå mindre betydelsefulla inslag i inflationsmekanismen än den höga ambitionsnivån ifråga om bestämning av resursallokeringen och inkomstfördelningen, som återspeglas av en mycket stor budget.

Löneökningar och inflation

Löneökningars inverkan på inflationen hänger ihop med vad som sagts ovan. Visserligen kan man säga, att vid utebliven konflikt och utan lönehöjning 1980 skulle inflationen blivit mindre än den nu blev, men det är likväl analytiskt otillfredsställande att säga, att konflikten och lönehöjningen "orsakade" 1980 års inflation. Man skulle lika gärna kunna säga, att faktorer, som påverkade avtalen, bla oljeprishöjningarna och den ekonomiska politiken, tex penning- och finanspolitiken, "orsakade" denna inflation. Eller att 1977 års devalveringar

gjorde det. Eller att den offentliga sektorns anspråk på resurserna var för stora. Eller att hushållens finansiella sparande var för litet. Eller åtskilligt annat, som ligger långt tillbaka i tiden. En helt annan sak är att följande kan sägas på goda grunder: Om målet var att minimera inflationen utan att behöva använda extraordinära finans- och penningpolitiska medel, bla hårda kreditrestriktioner, räntereglering etc, samt priskontroll och andra liknande ingrepp, som alla har vissa oönskade biverkningar, så skulle inställda avtalsförhandlingar ha varit det lämpligaste sättet att uppnå det målet.

Arbetslöshet och inflation

Arbetslöshet påverkar inflationen ganska litet numera. Till det som i hög grad avgör lönebildningen hör det sätt på vilket arbetsmarknadens organisationer betar sig av andra skäl än sådana som har att göra med arbetsmarknadsläget och kapacitetsutnyttjandet. Stor betydelse från tid till annan har arbetsmarknadsorganisationernas inbördes relationer, liksom samspelet och motsättningar mellan olika intresseorganisationer, de politiska partierna och inte sällan även statsmakterna. Inte minst politiska överväganden på skilda håll inför och under pågående förhandlingar spelar ibland en betydande roll.

Höjer indirekta skatter prisnivån fullt ut?

Det går inte att säga någonting tillnärmelsevis generellt om huruvida indirekta skatter höjer prisnivån fullt ut, annat än att genomslaget sällan blir 100-procentigt, men ibland kan bli mer än så. Det blir väl ingen nämnvärt klokare på. Genomslaget bestäms nämligen i första hand av vilka inflationsmekanismer som just då dominerar, bla av övrig ekonomisk politik och av hur arbetsmarknadens organisationer betar sig.

Hur minska inflationen?

För att minska inflationen måste man börja med att successivt men snabbt

pruta av på ambitionerna att genom centrala politiska beslut påverka resursanvändningen och inkomstfördelningen. Det går nämligen aldrig att helt undvika den inflationistiska "obstruktion" mot de politiska besluten som marknadskrafterna och organisationerna åstadkommer. Dessa mekanismer antydde ovan och jag har i skrift och tal ofta analyserat dem sedan ungefär ett kvarts sekel. Begränsa vidare betydligt den sk solidariska lönepolitikens ambitioner. Marknadskrafterna "obstruerar" nämligen även mot dessa genom de sk löneglidningarna och eftersom dessa i sin tur ofta föranleder avtal om höjningar för kategorier utan sådana löneglidningar höjs hela lönenivån på ett inflationistiskt sätt. Dessutom slås en mängd företag ut genom att lönerna för deras del blir för höga i förhållande till den ekonomiska bärkraften, samtidigt som de företag som gynnas av den solidariska lönepolitiken av olika skäl ändå inte anställer mycket mer folk. Detta skapar arbetslöshetsproblem. Vidare blir industrin för liten. Det hela förvärras av att arbetskraftens villighet att flytta från en plats till en annan numera är ringa. Om man försöker lösa dessa problem med stora subventioner till företag och med omfattande beredskapsarbeten och liknande nödhjälpsåtgärder, blir till yttermera visso resursanvändningen i landet ännu mindre effektiv. Samtidigt bidrar sådana försök att hålla upp sysselsättningen till att statsbudgeten blir svårhanterlig – och i realiteten inflationistisk.

Man kan tycka mer eller mindre illa om prutningar av de politiska ambitionerna respektive begränsningar av den solidariska lönepolitiken. Man må gärna, som jag gör för min del gör, anse att det slags tjänster inom sjuk- och åldringsvård och liknande, som stat och kommun nu ombesörjer, borde ges företräde framför mycket av vad industrin tillverkar och även framför en hel del import. Men med obundna, av sina särintressen präglade, starka organisationer och med stor frihet för marknadskrafterna är prutningarna likväl nödvändiga, om man vill undvika snabb inflation och andra, minst

sagt svårbemästrade problem i en blandekonomi.

Parallellt med sankningen av den politiska ambitionsnivån är det lämpligt att i större utsträckning än hittills avgiftsbelägga många offentliga tjänster. Därigenom kan nedskärningar av den mest angelägna vården och socialpolitiska omsorgen undvikas. Belastningen på hela vårdorganisationen skulle nämligen minska genom att en del efterfrågan, som nu är rätt onödigt (i varje fall i förhållande till den som obestridligen är mera angelägen), skulle falla bort. Antag, att vi redan på 50-talet gått mera in för sådan avgiftsbeläggning i kombination med generosa bidrag till de verkligt behövande, men för valresultaten mindre betydelsefulla grupperna, i stället för att ge stora bidrag på bred front till politiskt tungt vägande grupper och försöka finansiera dessa med kraftiga skattehöjningar. Då skulle mycket ha varit bättre. Vi skulle ha fått mindre penningvärdeförsämring och en bättre socialpolitik.

Åstadkommer man en lägre inflationstakt tack vare att reaktionerna på det hårda skattetrycket och på följderna av den sk solidariska lönepolitiken blir mindre starka, kan man ägna större uppmärksamhet bla åt att med växelkurspolitik försöka hejda utifrån kommande inflationsimpulser vid gränsen. Om man lyckas försvaga de inhemska inflationsmekanismerna, kan man nämligen få chansen att med hjälp av apprecieringar undvika en ond cirkel av utländska och inländska inflationskrafter. Om man i stället börjar med en appreciering, kan det bara i undantagsfall leda till önskat resultat. Det förutsätter nämligen, att växelkursen i utgångsläget ligger rätt eller helst innebär viss undervärdering och att de inländska inflationskrafterna är jämförelsevis svaga och lönsamhetsnivån i industrin någorlunda hög. Är dessa förutsättningar inte uppfyllda, något som under efterkrigstiden för Sveriges del hant bara vid något enstaka tillfälle (i motsats till vad fallet varit i Västtyskland och Schweiz), kan en sådan växelkurspolitik gora mer skada än nytta. En övervärderad valuta försvagar nämligen för

utvecklingen på litet längre sikt grundliggande utvecklingskrafter och leder lätt till problem med betalningsbalansen, som i sin tur mycket väl kan tvinga till en penningpolitik som ytterligare skadar utvecklingskrafterna.

Sammanfattningsvis havdar jag, att inflationen är djupt rotad i det ekonomiska och politiska system som vi kallar blandekonomi. Oskicklighet i stabiliseringspolitiken spelar visserligen ibland en roll, men mycket mer som en inflationsförvärrande faktor än som en inflationsska-

pande sådan. I de länder där inflationskrafterna är jämförelsevis starka av vad man kan kalla "institutionella" skal, tex där mekanismer av i det föregående belyst slag är mycket verksamma, bör man inte vanta sig att en växelkurspolitik kan bli framgångsrik som medel mot inflation. Apprecieringar rör helt enkelt inte på dessa krafter. I länder där inflationskrafterna är förhållandevis svaga kan däremot apprecieringar förhindra att dessa får ökad styrka.